

Panorama psychologii w Polsce po II wojnie światowej, ze szczególnym akcentem na pierwsze dekady okresu powojennego¹

Jan Strelau*

Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa

THE PANORAMA OF PSYCHOLOGY IN POLAND AFTER THE SECOND WORLD WAR: EMPHASIS ON THE FIRST DECADES OF THE POST-WAR PERIOD

During the first decade after the Second World War, especially the so-called Stalinist period (1948-1956), Polish people experienced extreme physical, political and intellectual deprivation due to the Soviet regime, which – with lowering impact – lasted until the end of 1989. Such circumstances influenced essentially the destiny of Polish universities, research institutes and conditions of academic activity and this is also true for psychology. The paper describes in details the restrictions, and restraints on the development of Polish psychology – academic and applied – due to harmful decisions of the Polish Government being under strong influence of the Soviet Union. The status and achievements of psychology (academic and applied) has essentially changed the panorama of this discipline in our country, particularly when one contrasts the 1950s to the first decade of the 21st century. After the political and economical transition taking place at the turn of 1989-1990 Polish psychology has made a milestone progress. This is especially evident when taking into account the number of universities offering studies in psychology, the number of students being enrolled every academic year, the quality of curriculum, as well as the number and quality of publications and research projects.

W pierwszej dekadzie po II wojnie światowej (IIWŚ), a szczególnie w okresie stalinizmu, którego doświadczyli Polacy w latach 1948–1956, wstrzymano w sposób radykalny rozwój nauki, zwłaszcza w jej wymiarze międzynarodowym – dotyczyło to także psychologii zdominowanej wówczas przez wpływy radzieckie, w tym głównie przez ideologię komunistyczną i pawłowizm. Kompletny brak dostępu do aktualnych publikacji angielskojęzycznych (czytanie literatury w języku angielskim groziło konsekwencjami dyscyplinarnymi), radykalne ograniczenie kontaktów międzynarodowych, w tym wyjazdów do krajów Zachodu, zrujnowane uczelnie, spalone zbiory publikacji akademickich, a przede wszystkim wyniszczona przez nazistów kadra akademicka – to okoliczności, w których znalazła się

między innymi polska psychologia (zob. Strelau i Gustak, 2008).

Wśród pionierów odbudowy substancji materialnej i osobowej psychologii akademickiej w naszym kraju po zniszczeniach IIWŚ należy między innymi wymienić nazwiska takich profesorów jak: Władysław Witwicki i Stefan Baley (Uniwersytet Warszawski), Stefan Błachowski (Uniwersytet Poznański), Stefan Szuman (Uniwersytet Jagielloński), Mieczysław Kreutz (Uniwersytet Wrocławski), Andrzej Lewicki (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu), Tadeusz Tomaszewski (Uniwersytet

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Jan Strelau, Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-515 Warszawa.
e-mail: jan.strelau@swps.edu.pl

¹ Tekst artykułu oparty jest na referacie autora wygłoszonym na Uroczystej Sesji z okazji rocznicy utworzenia w 1919 roku Uniwersytetu Poznańskiego i powstania poznańskiej psychologii (Poznań, 28 maja 2009).

Dziękuję profesorowi Jerzemu Brzezińskiemu za uwagi, które pozwoliły wprowadzić do tekstu niezbędne korekty oraz mgr Martynie Gustak za wydatną pomoc w zbieraniu materiałów i przygotowaniu niezbędnych rycin i tabel.

im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Eugeniusz Geblewicz (Uniwersytet Łódzki) i ks. Józef Pastuszka (Katolicki Uniwersytet Lubelski). Ci pionierzy powojennej psychologii (poza Witwickim) byli zarazem, wraz z innymi osobami, członkami i założycielami restytuowanego po wojnie (21. VII. 1948 r.) Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (PTP), którego przewodniczącym został Stefan Błachowski.

Stefan Błachowski

W pierwszych latach powojennych – dotyczy to także okresu przedwojennego – studenci zainteresowani psychologią mogli otrzymać wykształcenie psychologiczne na wydziałach tych uniwersytetów, na których działalność powojenną podjęły ponownie zakłady psychologii, jak np. na Wydziale Humanistycznym UW, Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Poznańskiego czy Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ, otrzymując odpowiedni do posiadanych uprawnień uczelni tytuł magistra filozofii lub pedagogiki ze specjalizacją psychologiczną.

Rok 1948 – zjednoczenie partii PPR i PPS w PZPR oraz dojście do władzy Bolesława Bieruta – to początek okresu stalinizmu, który przyniósł nauce szkody niemal porównywalne z okresem okupacji. Choć nie burzono gmachów i nie palono bibliotek, to jednak straty były niepowetowane. Polegały one na usuwaniu z uczelni kadry akademickiej nie akceptującej reżimu radzieckiego, nierzadko na więzieniu przeciwników tego reżimu, na zamykaniu zakładów i instytutów naukowych, usuwaniu z bibliotek cennych książek i podręczników akademickich, na uniemożliwieniu kontaktów

z nauką zachodnią i likwidacji większości placówek zatrudniających psychologów-praktyków.

Dla stanu psychologii w pierwszych kilkunastu latach po IIWS szczególne znaczenie miały trzy wydarzenia – pierwsze samodzielne studia psychologiczne otworzone w roku akademickim 1950/51 oraz dwie krajowe konferencje. Pierwsza z nich to II Ogólna Konferencja Pedagogów i Psychologów (IIOKPP; odbyła się w ramach I Kongresu Nauki Polskiej – 10-11. IV. 1951), druga zaś to zorganizowana z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Psychologicznego pod przewodnictwem profesora Stefana Błachowskiego Krajowa Narada Psychologów (Warszawa, 9–10. II. 1957) przypadająca już na okres zwiastunów wolności – co prawda ograniczonej – w uprawianiu działalności akademickiej.

W roku 1950 uruchomiono w dwóch uniwersytetach (UW i Uniwersytet Poznański, którego nazwę w 1955 roku zmieniono na: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, UAM) pierwsze w dziejach polskiej psychologii samodzielne studia psychologiczne, kończące się dyplomem magistra psychologii. Sam fakt, że zapoczątkowano instytucjonalnie usankcjonowane kształcenie psychologów, ma niewątpliwie znaczenie historyczne dla rozwoju polskiej psychologii, bowiem z tą datą wiąże się początek kształcenia psychologów z dyplomem magistra psychologii. To wydarzenie wyszło także naprzeciw zapotrzebowaniu na psychologów, których drastyczny niedobór w sposób szczególny zaznaczył się w pierwszej dekadzie okresu powojennego. Jednak należy podkreślić, że wraz z otwarciem kierunku psychologii na wspomnianych uniwersytetach wprowadzono, głównie z inicjatywy Marii Żebrowskiej, plan i program studiów psychologicznych, które miały niewiele wspólnego z rzetelnym i gruntownym kształceniem psychologów. Jak pisze Żebrowska (1952, s. 38) plan i program studiów oparte były na trzech następujących fundamentach:

1. „Podbudowa filozoficzna, tj. oparcie psychologii na zasadach materializmu dialektycznego;
2. podbudowa społeczna, tj. oparcie psychologii o pewne minimum wiedzy z zakresu takich nauk społecznych, jak materializm historyczny, historia gospodarcza i społeczna Polski, ekonomia polityczna, wiedza o Polsce i świecie współczesnym;
3. podbudowa przyrodnicza, tj. powiązanie psychologii z fizjologią, a przede wszystkim z fizjologią układu nerwowego (czytaj Pawłowizm!).”

Dobitnym tego przykładem był obowiązujący od roku 1950 plan nauczania, którego przedmioty, poza psychologicznymi, przedstawia Tabela 1.

Na Wydziale Pedagogiki UW na studiach psychologicznych wprowadzono ponadto przedmiot będący w programie na pierwszym i drugim roku studiów – „Podstawy marksizmu-leninizmu”, obejmujący 120 godzin wykładu i 120 godzin ćwiczeń, do którego studenci przygotowywali się głównie korzystając z książki pt. *Historia Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)*.

W pierwszych latach po wojnie studenci uzyskujący wykształcenie psychologiczne (bez tytułu magistra psychologii) korzystali głównie z przedwojennego 2-tomowego podręcznika Władysława Witwickiego (1925, 1927). Jednak od pierwszego roku regularnych studiów psychologicznych (1950) uznano ten podręcznik za niepoprawny politycznie, a nauczanie psychologii oparte było na podręcznikach radzieckich (np. Rubinsztejn, 1962; Tiepłow, 1951), przy znikomym udziale autorów polskich (np. Szewczuk, 1962; Tomaszewski, 1963).

Fakt, że ograniczono studia psychologiczne tylko do dwóch uniwersytetów, zaledwie stopniowo rozszerzając je na Uniwersytet Jagielloński i kolejne uczelnie, wynikał nie tylko z niechęci władz politycznych do psychologii, którą w okresie stalinizmu zaliczono do kierunków ideologicznych, lecz również ze szczupłości kadry akademickiej. Doliczono się wówczas 12 czynnie działających profesorów psy-

chologii. Jak wspominał Mieczysław Kreutz (1958), w latach kiedy uruchomiano pierwsze studia psychologiczne czynnych było zaledwie kilkunastu psychologów z dorobkiem naukowym, w tym wielu w wieku po sześćdziesiątce. Tutaj należy dodać, że co najmniej do połowy lat 1950-tych zajęcia dydaktyczne już prowadzili wyróżniający się studenci starszych lat studiów, których zatrudniano na stanowiska zastępcy asystenta, co ilustruje rażący w owym czasie stan liczebny kadry akademickiej.

Na wspomnianej konferencji IIOKPP poddano ostrej krytyce nauczanie i prowadzenie badań opartych na „[...] psychologii mieszczańskiej w epoce imperializmu [...], której główną funkcją społeczną jest takie kształtowanie świadomości ludzi, aby odwrócić ich uwagę od praktycznych zagadnień o znaczeniu społecznym” (Tomaszewski, 1952, s. 5). Jak pisał Tadeusz Tomaszewski „[...] społeczną funkcją psychologii w okresie budowania socjalizmu jest takie przekształcanie świadomości człowieka, aby umiał on jak najprawdziwiej poznać świat obiektywny i jego głębokie prawa oraz, aby jak najlepiej rozumiał swój osobisty udział w tym świecie” (*ibidem*, s., 5). Ten pogląd na psychologię profesora Tomaszewskiego trudno uznać za koniunkturalny, bowiem nie wynikał on tyle z aprobaty istniejącego systemu politycznego (Profesor nie był członkiem partii choć bliskie mu były poglądy lewicowe) ile z przekonania, że w regulacji związków między człowiekiem a środowiskiem najważniejszą rolę

Tabela 1

Plan studiów psychologicznych po II WŚ – rok akademicki 1950/51; Studia 5 letnie, 3915 godzin zajęć dydaktycznych (29 egzaminów)

Nazwa przedmiotu	Rok studiów	Wykłady (godz.)	Ćwiczenia (godz.)
Zajęcia ideologiczno-polityczne:		420 godzin	
Materializm dialektyczny i historyczny	1 i 2 rok	120	120
Historia Polski	1 rok	60	
Elementy ekonomii politycznej	sem. 4 i 5	60	
Zagadnienia ustrojowe Polski współczesnej	3 rok	60	
Zajęcia z nauk biologicznych:		645 godzin	
Biologia ogólna	1 rok	60	
Fizyka	1 rok	60	30 (2. sem.)
Anatomia człowieka	1 rok	30	30 (1. sem.)
Fizjologia człowieka	1 rok	60	
Fizjologia układu nerwowego (Pawłowizm)	2 i 3 rok	135	60
Elementy neurologii i psychiatrii	3 rok	60	60
Psychiatria dziecięca	4 rok	30	30

Ponadto: logika (60 godz.), pedagogika (120 godz.), języki obce, w tym rosyjski obowiązkowo (240 godz.) = **420 godzin**

odgrywają czynności, aktywność jednostki, a filozofia uprawiania psychologii polega na ujmowaniu człowieka w środowisku, w jakim żyje. Taki pogląd na przedmiot psychologii wyraził w swojej teorii czynności (Tomaszewski, 1963), którą rozbudował w bardziej ogólnej koncepcji teoretyczną znaną jako „ogólna teoria regulacji”. Tutaj należy dodać, że Tadeusz Tomaszewski, który jako jedyny został wybrany, honorowym przewodniczącym Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, był i nadal jest niekwestionowanym autorytetem polskiej psychologii, a w ciągu ostatnich 40 lat dwudziestego wieku jego wkład do rozwoju i statusu tej dyscypliny naukowej w naszym kraju trudno przecenić.

Tadeusz Tomaszewski

Szczególnie ostrej krytyce w referacie wygłoszonym pt. „Kryzys metodologiczny w psychologii” na konferencji IIOKPP Tomaszewski (1952) poddał metodę testów psychologicznych, która już 1936 roku w wyniku słynnej uchwały CK WKP(b) potępiającej tzw. pedagogię została w Związku Radzieckim wyrugowana z badań i praktyki psychologicznej. Jak pisze autor, antynaukowy charakter metody testów polega głównie na tym, że jest ona oparta na „[...] fałszywych założeniach teoretycznych, a mianowicie tezie o dwóch czynnikach rozwoju psychicznego człowieka, tzn. o **niezmiennym dziedziczości i niezmiennym środowisku** (Tomaszewski, 1952, s. 17; podkreślenia J.S.). W ten sposób Mieczysław Kreutz, jeden z pionierów teorii testów psychologicznych, znany głównie ze swoich krytycznych publikacji na temat zmienności rezultatów testów (Kreutz, 1927, 1933), poddany został przez swojego najwybitniejszego ucznia kry-

tyce za fakt uznania testów jako metody naukowej. Z drugiej zaś strony padła pod jego adresem pochwała za krytyczny stosunek do testów psychologicznych. Stanowisko Tadeusza Tomaszewskiego, już wówczas wpływowej indywidualności jeżeli chodzi o przyszłość polskiej psychologii, zaważyło, podobnie jak w innych krajach socjalistycznych wzorujących się na Związku Radzieckim (wspomniana uchwała WKPb) w ciągu kolejnych lat, na pominięciu lub niedocenieniu tej niezwykle popularnej dzisiaj metody badań psychologicznych (zob. Brzeziński, 2005; Hornowska, 2001; Zawadzki, 2006).

Jak pisał Tomaszewski (1952, s. 22) „Omawiany przez nas kryzys metodologiczny w psychologii związany jest nie tylko z bankructwem metody testów wobec nowych zagadnień. Znacznie głębsze, choć mało jeszcze uświadomione jego przyczyny, tkwią w coraz bardziej widocznym załamaniu się metody introspekcyjnej”. Będąc pod silnym wpływem psychologii rosyjskiej, w tym głównie S. L. Rubinsztejna i A.N. Leontiewa, jak również psychologów francuskich (H. Piéron i H. Wallon), a w Polsce pod wpływem Kazimierza Twardowskiego (1911), Tomaszewski traktował – jak już nadmieniałem – psychologię jako naukę o czynnościach i działaniu i ich roli regulacyjnej w funkcjonowaniu człowieka (Tomaszewski, 1963, 1978), którą za punkt wyjścia własnych badań uczynili jego liczni uczniowie (zob. np. Kurcz i Reykowski, 1975; Kurcz i Kądziaława, 2002) – w tym także piszący te słowa (zob. np. Strelau, 2006). Właśnie z tego punktu widzenia Tomaszewski poddał ostrej krytyce metodę introspekcji, której głównym i najwybitniejszym przedstawicielem w Polsce był Kreutz (1962). Ten kryzys metodologiczny, którym obarczona jest metoda introspekcji polega na tym, że „[...] zjawiska psychiczne interesują nas głównie ze względu na swój stosunek do świata materialnego. Pomijanie tego stosunku (co jest typowe dla introspekcji – J.S.) jest pomijaniem najbardziej istotnej cechy zjawisk psychicznych a więc fałszowaniem rzeczywistości. [...] Nie ma więc mowy o tym, aby można było tak pojętą introspekcję zaadaptować do realizacji podstawowego zadania nauki socjalistycznej, jakim jest przekształcanie rzeczywistości” (Tomaszewski, 1952, s. 24 i 28). Wbrew nakreślonej przez Tomaszewskiego wizji o bankructwie tej metody badań, introspekcja jako metoda zbierania danych werbalnych o doznanych stanach psychicznych zyskała w świecie jak i w naszym kraju ponownie na popularności (zob. Tyszka, 1995).

Okres stalinizmu skończył się w 1956 roku, czego symbolicznym akcentem były tzw. Wydarzenia Październikowe oraz dojście do władzy Wiesława

Gomułki. Jak już nadmieniałem, pojawiły się pierwsze zwiastuny wolności, choć dla nauki ciągle w postaci niezwykle ograniczonej. W tej atmosferze Zarząd Główny PTP, pod przewodnictwem Stefana Błachowskiego zorganizował w dniach 9-10 lutego 1957 roku Krajową Naradę Psychologów. Było to historyczne spotkanie, nie tylko ze względu na liczbę kilkuset uczestników – naukowców i praktyków, ale głównie dlatego, że w wyniku licznych wystąpień plenarnych i dyskusji w sekcjach tematycznych podano krytyce – niekiedy bardzo dosadnej – dotychczasowe poczynania psychologów, w tym głównie uniwersyteckich, a ponadto zarysowano kierunki rozwoju psychologii akademickiej oraz debatowano nad zadaniami i rolą psychologii stosowanej w takich obszarach życia społecznego jak: wychowanie i nauczanie, zdrowie, przemysł, komunikacja, sądownictwo i sztuka. Nie wchodząc w szczegóły tej narady, w sformułowanych w jej wyniku wnioskach ogólnych (zob. (Rosemann, 1958, s. 216; numeracja – J.S.) mowa jest:

- (1) „[...] o utworzeniu nadrzędnych instytucji planujących badania w zasięgu krajowym, koordynujących i kontrolujących działalność już istniejących lub projektowanych placówek psychologicznych,
- (2) o hierarchicznej ważności zadań w teorii i praktyce psychologii, o sposobach podwyższenia kwalifikacji i podniesienia autorytetu psychologa,
- (3) o rewizji i wypracowaniu rzetelnych metod badania naukowego i praktycznego posługiwania się wiedzą psychologiczną,
- (4) o popularyzacji – w najlepszym rozumieniu tego słowa – psychologii i wywalczeniu możliwości jej zastosowania w tych wszystkich dziedzinach życia, gdzie kształtuje się człowieka i decyduje o jego losie.”

Ponadto postulowano powołanie Instytutu Psychologii Stosowanej a także uregulowanie prawne tytułu zawodowego psychologa. Te wnioski ogólne w gruncie rzeczy sformułowane już po Krajowej Naradzie Psychologów, podobnie jak ponad setka wniosków szczegółowych sformułowanych w czasie tej narady, nie miały mocy decyzyjnej lecz jedynie charakter postulatów. Zaistniałe w kolejnych dekadach zdarzenia wychodziły po części naprzeciw tym postulatom, o czym piszę niżej, burząc niejako chronologiczny porządek zdarzeń.

Po Krajowej Naradzie Psychologów przy PTP powstał Komitet do Spraw Psychologii Stosowanej,

pod kierownictwem Janiny Budkiewicz, jednak jego rola jako animatora zastosowań psychologii w praktyce była daleka od oczekiwań. Także w wyniku tej narady powołano Komisję do Spraw Wydawnictw, którą kierował Mieczysław Kreutz, choć trudno dopatrzeć się inicjatyw wydawniczych, które byłyby wynikiem działalności tej komisji. Rola tych ciał polegała głównie na kształtowaniu świadomości odnośnie potrzeb i wyzwań, wobec których stała polska psychologia.

Należy stwierdzić, że krótko po wspomnianej naradzie powstała w Polskiej Akademii Nauk Pracownia Psychometryczna PAN działająca w latach 1958-1968 pod kierownictwem dr Mieczysława Choynowskiego, co stanowiło swego rodzaju gest wskazujący na rehabilitację metody testów. Godny odnotowania jest fakt, że przy dużym zaangażowaniu organizacyjnym Tadeusza Tomaszewskiego, powołano do życia Komitet Nauk Psychologicznych PAN, który wyodrębnił się w 1972 roku jako samodzielna jednostka z Komitetu Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN. Tomaszewski został jego pierwszym przewodniczącym. Ten komitet od samego początku swojego istnienia odegrał i nadal odgrywa istotną rolę w inicjowaniu i koordynowaniu badań naukowych i wyznaczaniu standardów nauczania psychologii w naszym kraju. Sam fakt, że członkowie KNP PAN od pierwszych lat jego istnienia wybierani są wśród wszystkich samodzielnych pracowników naukowych (dr hab. i profesorów tytularnych) w głosowaniu tajnym, niezależnie od tego w jakiej instytucji są zatrudnieni, nadaje temu Komitetowi specjalny status – reprezentanta psychologii akademickiej w skali kraju.

Ponadto Janusz Reykowski stworzył w 1980 roku Instytut Psychologii PAN, który przez wiele lat odgrywał znaczną rolę jako placówka prowadząca zróżnicowane pod względem podjętej tematyki badania naukowe. Jednak wspomniany instytut nigdy nie odgrywał roli kontrolującej lub koordynującej badania psychologiczne w naszym kraju, jak miałyby to wynikać z postulatów Komisji Wnioskowej Krajowej Narady Psychologów. Postulowano także powołanie Instytutu Psychologii Stosowanej jednak taki instytut dotąd – mimo pojawienia się analogicznego postulatu w latach 1980-tych – nie powstał. Przeciwnicy tej koncepcji od zarania wysuwali zarzut, iż powołanie takiego instytutu pogłębi istniejącą barierę między psychologią teoretyczną (akademicką) a psychologią stosowaną. Należy jednak dodać, że po wielu latach (w 1989 roku) od wspomnianej Narady powstał przy PTP z inicjatywy Jerzego Mellibrudy Instytut

Psychologii Zdrowia (w roku 2000 uzyskał odrębną osobowość prawną), który ma przede wszystkim charakter usługowy – ograniczony do szeroko rozumianego zdrowia psychicznego. Jak stwierdza Małgorzata Toeplitz-Winiewska (2008), przez wiele lat przewodnicząca PTP, szczególnie zasłużona w staraniach o oficjalne uznanie zawodu psychologa, w latach 1970-tych istotnie powiększyła się liczba psychologów-praktyków, co świadczy o zwiększającej się z biegiem lat roli psychologii stosowanej.

Choć w kolejnych latach powstały takie periodyki jak kwartalnik informacyjno-szkoleniowy p.t. *Nowiny Psychologiczne* (od roku 1981 organ PTP, a od 1991 *Nowiny Psychologiczne: Biuletyn Informacyjno-Szkoleniowy PTS*) oraz popularny miesięcznik *Charaktery* (od 1996 roku), które odegrały i nadal odgrywają znaczącą rolę w popularyzacji psychologii, trudno je traktować – jak już nadmieniałem – jako owoc działalności wspomnianej Komisji Krajowej Narady Psychologów. Tutaj należy dodać, że z inicjatywy Tadeusza Tomaszewskiego pojawiło się w roku 1956 nowe czasopismo – *Studia Psychologiczne* (pierwszy redaktor – Tomaszewski), a w 1970 roku czasopismo angielskojęzyczne – *Polish Psychological Bulletin* (jego pierwszym redaktorem był Jerzy Ekel). Ono to w dużym stopniu przyczyniło się do podniesienia prestiżu polskiej psychologii w świecie, a ponadto – co najważniejsze – dla polskich psychologów mających nadal ograniczone możliwości kontaktu z psychologią zachodnią, czasopismo to stanowiło swego rodzaju „okno na świat”.

Wizja prawnego uregulowania statusu zawodowego psychologa, mimo usilnych i trwających dziesięć lat starań i zaangażowania Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, do dnia dzisiejszego nie skończyła się powodzeniem. Uchwalona w 2001 roku przez Sejm RP Ustawa o Zawodzie Psychologa do chwili obecnej nie weszła w życie i wciąż spotyka się z silnym oporem kolejnych rządów.

Wracając do podsumowania drugiej dekady polskiej psychologii dokonanej w czasie XX Walnego Zgromadzenia i Zjazdu Naukowego PTP (Kraków, 16–19. X. 1968) należy odnotować dalszy rozwój psychologii i jej ekspansję poza ośrodki akademickie głównie na rzecz psychologów-praktyków. Jak czytamy w sprawozdaniu z Walnego Zgromadzenia, liczba oddziałów PTP powiększyła się z ośmiu w 1948 roku do 14 oddziałów, a liczba członków PTP urosła z 224 (zarejestrowanych w 1950 roku) do 1150 członków. Z kolei liczba uniwersytetów kształcących studentów psychologii zwiększyła się jedynie o dwie kolejne uczelnie (poza UW i UAM)

– Uniwersytet Jagielloński (1956) oraz Uniwersytet Wrocławski (1967), a liczba studentów psychologii w skali kraju wzrosła z około 40 w pierwszym roku powstania kierunku psychologii do około 500 w 1968 roku. Aktywność naukowa psychologów, wyrażająca się głównie w publikacjach, była w miarę imponująca, bowiem – jak wynika z opracowań bibliograficznych dokonanych przez Lidię Wołoszynową i Jej zespół (Wołoszynowa, 1974, 1977) liczba tych publikacji przekroczyła w roku 1968 sześć tysięcy pozycji. Jednak są to wyłącznie publikacje polskojęzyczne (bardzo rzadko polscy psychologowie występowali jako autorzy w czasopismach psychologicznych krajów socjalistycznych). Do skutku doszły pierwsze (choć śladowe) wyjazdy psychologów akademickich na Zachód, w tym głównie do Stanów Zjednoczonych, przy czym dotyczy do głównie pracowników UW (np. Janusz Reykowski, Ida Kurcz, Stanisław Mika).

II Kongres Nauki Polskiej (Warszawa, 26–29. VI. 1973) zorganizowany przez Polską Akademię Nauk poświęcony był osiągnięciom nauki polskiej w czasie ostatniej dekady oraz perspektywie jej rozwoju w ciągu kolejnych lat. W wiodącym referacie Prezesa PAN, prof. Witolda Trzebiatowskiego, poświęcono sporo miejsca naukom humanistycznym i społecznym jednak całkowicie pominięto psychologię. Obecny na Kongresie I Sekretarz KC PZPR – Edward Gierek przedstawił wizję kolejnego etapu „socjalistycznego rozwoju Polski”. W nawiązaniu do uchwał z tego kongresu oraz odbytego przed tym Kongresem Plenum Komitetu Centralnego PZPR, odbyła się w marcu 1974 roku partyjna Ogólnopolska Narada Psychologów w Jabłonie. O przebiegu tej narady i „duchu” Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej czuwającej między innymi nad „prawidłowym” rozwojem polskiej psychologii niech świadczą wyjątki z wystąpień członków PZPR.

- „[...] Narady psychologów, członków partii, dotychczas jeszcze nie było, to jest nowa forma **oddziaływania na dyscyplinę, na kierunki jej rozwoju**” (Reykowski, 1975, s. 8; podkreślenia J.S.).
- „Dziś wiemy, że jednym z najtrudniejszych zadań rewolucji socjalistycznej jest ukształtowanie człowieka, w którego osobowości system wartości wyrażających idee socjalizmu byłby systemem sterującym jego działalnością. [...] W tych warunkach **kształtowanie osobowości socjalistycznej musi się dokonywać w procesie przewycięzania ujemnych wpływów obcych naszej ideologii**” (Szewczuk, 1975, s. 22; podkreślenia J.S.).

Jednak w działalności zawodowej (akademickiej i praktycznej) psychologów na co dzień nie odczuwano tak namacalnie wpływów partii. Brzmi to jak paradoks, ale kilku uczniów i współpracowników wyżej cytowanego profesora Janusza Reykowskiego, którzy dalecy byli od akceptacji ustroju politycznego PRL, właśnie u Niego znalazło schronienie, a niektórym służył wydatną pomocą w wyjazdach do zachodnich uniwersytetów. Także On jako wysokiej rangi członek PZPR a zarazem uczestnik Okrągłego Stołu przyczynił się walcnie do demontażu wspomnianego ustroju. Wpływ partii komunistycznej na politykę naukową kraju odczuwano dotkliwie w Związku Radzieckim, a także w sąsiadujących z nami krajach socjalistycznych, szczególnie w Niemieckiej Republice Demokratycznej i Czechosłowacji. Tak na przykład symbolicznym akcentem obecności tego partyjnego „ducha” w nauce NRD był fakt, że – na wzór radziecki – we wszystkich publikacjach z obszaru nauk społecznych, w tym psychologii, w spisie literatury obowiązkowo cytowano klasyków marksizmu-leninizmu – ich publikacje znajdowały się zawsze na początku bibliografii, zaś dopiero po nich inne nazwiska w kolejności alfabetycznej.

W roku 30-lecia istnienia PRL odbył się w Białymstoku (19-21. IX. 1974) XXIII Zjazd Naukowy PTP o temacie: „Dorobek i perspektywy rozwojowe psychologii polskiej w 30-leciu PRL”, na którym przewodnicząca PTP – Maria Żebrowska – przedstawiła w wielkim skrócie ten dorobek, którego ostatnie dziesięciolecie charakteryzowało większe zaangażowanie w działalność praktyczną psychologów. Znalazło to swój szczególny wyraz w obradach dziewięciu sekcji poświęconych takim obszarom jak psychologia pracy, psychologia wojskowa, psychologia osobowości i motywacji, psychologia kliniczna człowieka dorosłego i dziecka, psychologia rozwojowa, społeczno-wychowawcza, poradnictwo psychologiczne dla dzieci i młodzieży oraz psychologia sądowa i penitencjarna.

Należy podkreślić, że liczba uniwersytetów kształcących studentów psychologii powiększyła się w siódmej dekadzie ubiegłego stulecia o kolejne cztery uczelnie: Uniwersytet Łódzki (1972), Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1973), Uniwersytet Śląski w Katowicach (1976) oraz Uniwersytet Gdański (1977). Z kolei liczba oddziałów PTP powiększyła się z 8 istniejących w roku założenia Towarzystwa, do 19, co świadczy w szczególności o ekspansji psychologii praktycznej poza miasta uniwersyteckie.

Na uwagę zasługuje odbyta w dniu 20 stycznia 1981 roku narada psychologów, zorganizowana przez

Komitet Nauk Psychologicznych PAN i Oddział Warszawski PTP, poświęcona problemowi kształcenia studentów psychologii, na której odczyt dotyczący tej problematyki wygłosił Jan Strelau (nie opublikowany protokół z tej narady znajduje się w archiwum autora). W oparciu o dostępne dokumenty referent zarysował kierunek zmian w kształceniu psychologów w ciągu ostatnich 30 powojennych lat, powołując się na zmieniające się w owym okresie plany i programy studiów. Zmiany te miały miejsce w latach 1966, 1974 i 1980. Nie wchodząc w szczegóły kolejnych zmian, należy podkreślić, że z czasem zmniejszał się udział przedmiotów ideologicznych w programach nauczania psychologii, choć pozostały one jeszcze w planie studiów wprowadzonym w roku 1980. Ciekawostką jest fakt, że do planu studiów z 1966 roku wprowadzono matematykę, która także była przedmiotem na egzaminie wstępnym, jednak już w roku 1974 zrezygnowano z tego przedmiotu – tak w planie studiów jak i na egzaminie wstępnym. Wiele osób z mojego pokolenia zapewne pamięta, że decyzją Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki wprowadzono w 1974 roku na kierunku psychologia 4,5-letnie studia. Plan obejmował 3000 godzin zajęć dydaktycznych, a zmniejszenie liczby godzin na przedmioty ideologiczne i pedagogikę zadziałało na korzyść psychologii społecznej i psychologii stosowanej. Program studiów obowiązujący od 1980 roku to powrót do 5-letnich studiów (jednak początkowo jedynie na UW, UAM i UJ) oraz wprowadzenie fakultatywności ograniczonej jednak do 4 bloków (metodologiczne oraz biologiczne podstawy psychologii, psychologia społeczna i psychologia rozwoju człowieka). Fakultatywność studiów, która obecnie stanowi jeden z podstawowych filarów nauczania, polegała na tym, że z tych czterech bloków student wybierał dwa, które studiował według programu maksimum i dwa według programu minimum.

Wprowadzony w grudniu 1981 roku stan wojenny w naszym kraju ponownie zahamował rozwój nauki i edukacji, co także dotknęło psychologię. Przez pewien okres czasu zawieszono działalność większości towarzystw i organizacji, w tym PTP, zamykano tzw. ideologiczne kierunki studiów na uniwersytetach (także psychologii), zwalniano politycznie niewygodnych nauczycieli akademickich i wprowadzono ponowne zapisy na te kierunki studiów. Ich celem było usunięcie z uczelni studentów czynnie zaangażowanych na rzecz Solidarności. Po pewnym rozluźnieniu cenzury prac naukowych, co miało miejsce w drugiej połowie lat 1970-tych, w okresie stanu wojennego wprowadzono wręcz

drastyczną cenzurę publikacji naukowych. Swego rodzaju paradoksem był fakt, że właśnie w tym okresie w dwóch katolickich uczelniach – Katolicki Uniwersytet Lubelski (1981, jeszcze przed stanem wojennym) i Akademia Teologii Katolickiej (1982; od roku 1999 – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) otworzono kolejne kierunki studiów psychologicznych.

Osiągnięcia naukowe polskich psychologów, dokonane w ciągu ponad 40 lat poprzedzających okres przemian politycznych i ekonomicznych w naszym kraju, podsumował poniekąd Tadeusz Tomaszewski, biorąc za punkt wyjścia opracowaną przez siebie ogólną teorię regulacji (Tomaszewski, 1986). Teoria ta każe rozpatrywać „[...] każdą aktywność człowieka jako proces regulacyjny [...] i jako proces regulowany” (s. 215). Podstawowe dla tej teorii pojęcia to „czynność”, rozumiana jako zachowanie ukierunkowane na osiągnięcie określonego celu, oraz „sytuacja”, którą określa czynność, z punktu widzenia której została wyróżniona. Z tej perspektywy charakteryzował osiągnięcia Szkoły Warszawskiej, którą reprezentowali m. in.: Adam Frączek, Józef Koziński, Ida Kurcz, Mariusz Maruszewski, Stanisław Mika, Janusz Reykowski, Jan Strelau oraz wielu innych, w tym także badacze młodszej generacji (zob. m.in.: Kurcz i Reykowski, 1975; Łukaszewski, 1995; Tomaszewski, 1975). Spośród osiągnięć naukowych innych ośrodków akademickich wyróżnił w szczególności badania Andrzeja Lewickiego (UAM; regulacyjna funkcja procesów poznawczych), Marii Przetacznikowej (UJ; badania nad mową u dzieci), Kazimierza Obuchowskiego (UAM; regulacyjne funkcje emocji), Czesława Nosala (Politechnika Wrocławska; teoria sytuacji), Marii Tyszkowej (UAM; szkolne sytuacje wychowawcze), Mariana Kulczyckiego (UWr; sytuacje człowieka chorego), Marii Susułowskiej (UJ; sytuacje osób niepełnosprawnych), Adama Bieli (KUL; myślenie przez analogię), Marcelego Klimkowskiego (UMCS; fizjologiczne podstawy pamięci), Stanisława Gerstmana (UŁ; osobowość jako system postaw), Wiesława Łukaszewskiego (UWr; osobowość w ujęciu kognitywistycznym). Zarysowana przez Tomaszewskiego (1986) panorama znaczących obszarów badań prowadzonych w Polsce w okresie 40 lat po IIWS, jest zapewne tendencyjna, tak odnośnie wyróżnionych nazwisk badaczy, (których także wybiórczo uwzględniłem), jak i co do przypisanych im osiągnięć badawczych. Została ona bowiem dokonana z pewnego punktu widzenia (ogólna teoria regulacji). Zapewne każdy, kto podejmie się syntezy dorobku polskiej psychologii w tym okresie cza-

su, nakreśli inny obraz, w zależności od własnego systemu oceny wagi i wielkości tego dorobku. Nie ulega jednak wątpliwości, że osiągnięcia naukowe polskich psychologów były w tym okresie znaczące, choć z żalem należy stwierdzić, że tylko śladowa część tego dorobku została udostępniona psychologom krajów zachodnich (zob. Strelau i Gustak, 2008).

Na Zachodzie, w tym szczególnie w Stanach Zjednoczonych, swoje osiągnięcia badawcze w okresie po IIWS, aż do okresu przemian polityczno-gospodarczych publikowali głównie ci Polacy, którzy przed wojną (Zygmunt Piotrowski) lub w czasie IIWS (Bohdan Zawadzki, Robert Zajonc) wyemigrowali do Stanów Zjednoczonych. Według mojej wiedzy w okresie czterdziestolecia powojennego tylko dwie autorskie publikacje książkowe psychologów mieszkających w kraju (jedna w Holandii – Koziński, 1982; druga w Anglii – Strelau, 1983) ukazały się w języku angielskim na Zachodzie. Do czasu przemian politycznych polscy psychologowie niezwykle rzadko publikowali swoje osiągnięcia naukowe w międzynarodowych czasopismach psychologicznych, co skutkowało tym, że liczba cytowań publikowana od 1966 roku w *Social Science Citation Index* do końca 1989 roku wynosi jedynie kilkaset, przy czym zdecydowaną większość z nich przypisać należy zaledwie kilku autorom. Osiągnięcia badawcze polskiej psychologii dostępne były głównie dzięki publikacjom, które od roku 1970 ukazywały się w *Polish Psychological Bulletin* – czasopiśmie dostępnym jednak w niewielu bibliotekach uniwersytetów zachodnich.

Znacznie lepiej przedstawiała się nasza obecność w międzynarodowych towarzystwach psychologicznych, a także na konferencjach organizowanych przez te towarzystwa. Tutaj wspomnę jedynie, że w Komitetach Wykonawczych Międzynarodowych Kongresów Psychologicznych uczestniczyli Stefan Błachowski, Władysław Heinrich (XII Kongres w Edynburgu, 1948), Stefan Baley (XIII Kongres w Sztokholmie, 1951), a w komitetach przekształconych w 1951 roku w Międzynarodową Unię Nauk Psychologicznych (IUPsyS) – Tadeusz Tomaszewski (od XIX – Londyn, 1969 rok, do XXII Kongresu – Lipsk, 1980 rok), który w latach 1980-1984 pełnił funkcję Wiceprezydenta IUPsyS. Z kolei w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Psychologii Stosowanej (IAAP) członkami Komitetu Wykonawczego byli: Tadeusz Tomaszewski (1960-1974), a po nim Adam Frączek (1974-1989). Ponadto Jan Strelau był od początku powstania Europejskiego Towarzystwa Psychologii Osobowości (EAPP) jego

przewodniczącym (1984-1988). Obszerne informacje o obecności polskich psychologów w psychologii światowej, począwszy od czasów Władysława Heinricha do początku XXI wieku, znaleźć można w innej publikacji (Strelau i Gustak, 2008).

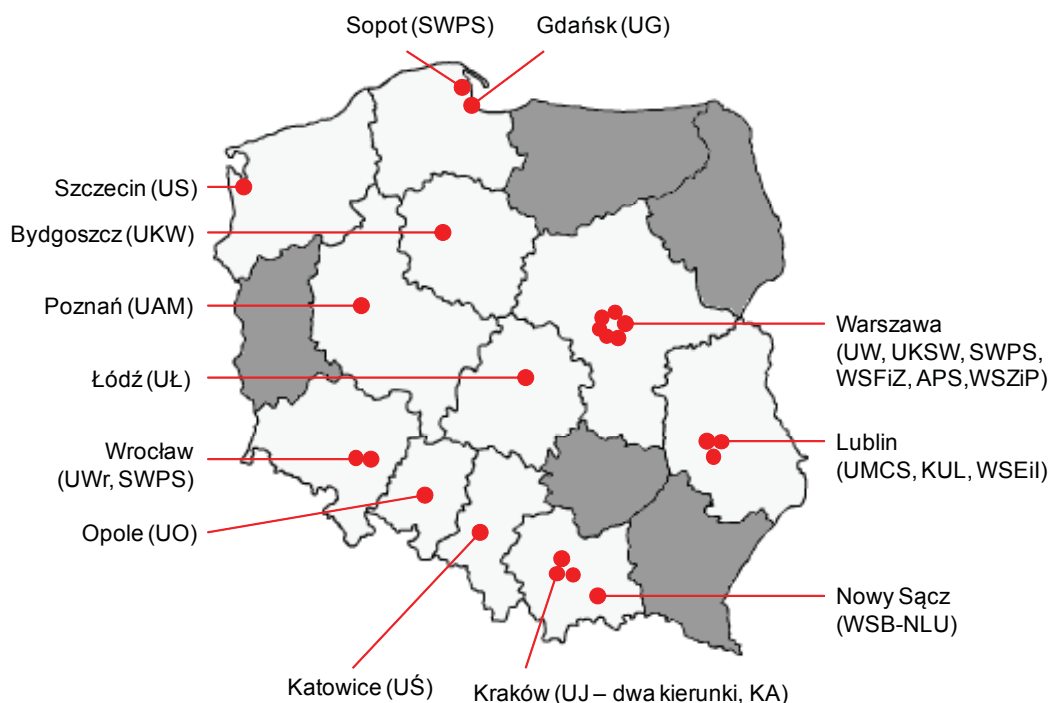
Moim celem w niniejszym artykule było przedstawienie panoramy polskiej psychologii w okresie od pierwszych lat powojennych do pamiętnego roku 1989, kiedy to nasz kraj uzyskał pełną wolność i niepodległość. Stąd też pominąłem osiągnięcia naukowe i dorobek polskiej psychologii za ostatnie dwudziestolecie. Próbę charakterystyki stanu psychologii w Polsce po 1989 roku podjęli Jerzy Brzeziński i Strelau (2004). Pozwolę sobie jednak na przytoczenie kilku danych ilustrujących stan psychologii w roku 2008 w kontraście do pierwszych lat powojennych, bowiem to zestawienie wskazuje wręcz na nieprawdopodobną ekspansję i rozwój polskiej psychologii zarówno w kraju jak i zagranicą.

- (1). W roku akademickim 1950/1951 przyjęto na studia około 40 studentów psychologii; w roku 2009 na studia w uczelniach publicznych i niepublicznych przyjęto kilka tysięcy studentów.
- (2). Początkowo studia psychologiczne odbywały się na 2 uniwersytetach, zaś w roku 2009 studia psychologiczne oferują 23 ośrodki akademickie (zob. Tabela 2). Mimo tak licznych ośrodków prowadzących ten kierunek studiów okazuje się, że na wschodnich terenach Polski – jej obszarach północnych i południowych działające tam wyższe uczelnie (choć nieliczne) nie oferują psychologii jako samodzielnego kierunku studiów (zob. Rycina 1).
- (3). Pierwsze samodzielne studia psychologiczne (1950/1951), przesiąknięte ideologią komunistyczną, nie były kompatybilne ze studiami w innych krajach. Obecne studia (dotyczy

Tabela 2

Otwarcie kierunku psychologii na wyższych uczelniach

Rok	Uczelnia
1950	Uniwersytet Warszawski (UW)
1950	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza UAM)
1956	Uniwersytet Jagielloński (Wydział Filozoficzno-Historyczny) (UJ)
1967	Uniwersytet Wrocławski (UWr)
1972	Uniwersytet Łódzki (UŁ)
1973	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS)
1976	Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ)
1977	Uniwersytet Gdański (UG)
1981	Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (KUL)
1982	Akademia Teologii Katolickiej (przekształcona w 1999 r. na Uniwersytet kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) (UKSW)
1996	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (UKW)
1996	Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie (SWPS)
1997	Uniwersytet Jagielloński (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej) (UJ)
1998	Uniwersytet Opolski (UO)
2002	Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania (WSFiZ)
2002	Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (Sopot) (SWPS)
2004	Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (Wrocław) (SWPS)
2006	Wyższa Szkoła Biznesu – National LOUIS UNIVERSITY (WSB–NLU)
2008	Uniwersytet Szczeciński (US)
2008	Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (APS)
2008	Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji (WSEiI)
2009	Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej (WSZiP)
2009	Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (KA)

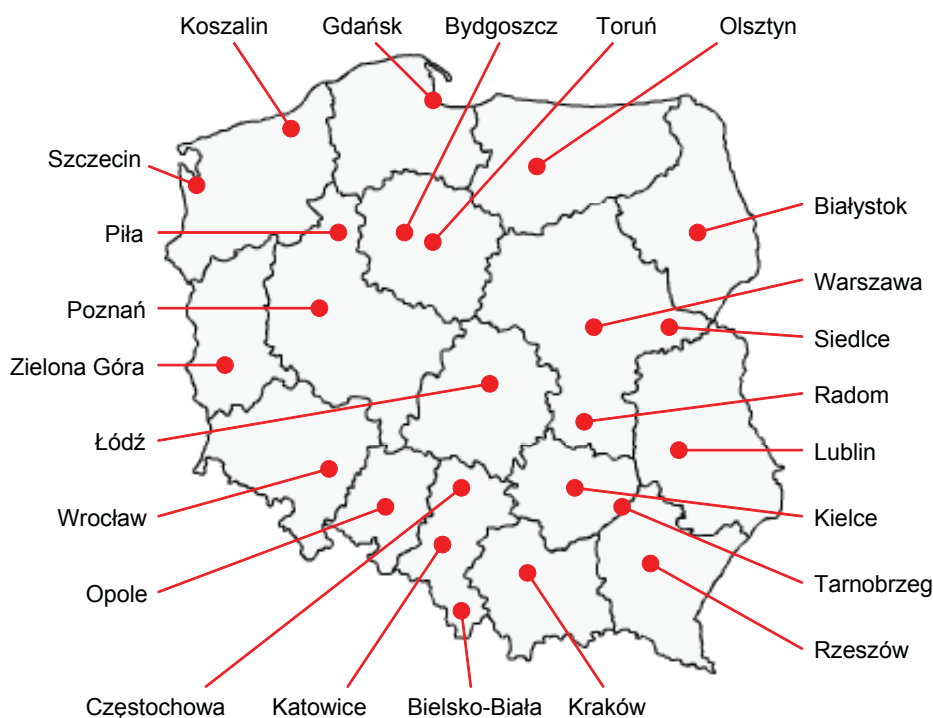
Ryc. 1. Miasta i uczelnie wyższe z kierunkiem studiów psychologia (stan na 31 grudnia 2009)

wszystkich kierunków), oparte na Europejskim Systemie Transferu Punktów (ECTS) pozwalają studentom psychologii na kontynuację nauki w dowolnej europejskiej uczelni. Wszystkie przedmioty nauczania według pierwszego programu i planu studiów były obowiązkowe, tymczasem obecnie na studiach psychologicznych oferuje się wiele przedmiotów fakultatywnych dzięki czemu możliwa jest daleko posunięta indywidualizacja studiów.

- (4). Pierwszy polski powojenny podręcznik akademicki o charakterze wstępu do psychologii opublikowano dopiero w 1963 roku (Tomaszewski, 1963), a obowiązująca w pierwszej dekadzie lat 1950-tych literatura to głównie podręczniki radzieckie. Obecnie studenci dysponują całą gamą podręczników głównie w przekładzie z języka angielskiego, a także będące dorobkiem zespołowym polskich psychologów (Strelau, 2000; Strelau i Doliński, 2008).
- (5). W roku 1952 wydawano 1 czasopismo psychologiczne (*Przegląd Psychologiczny*), obecnie

wyduje się w kraju 11 czasopism – uwzględniając jedynie te, którym przypisano punktację parametryczną. Ponadto, aktualnie wychodzi 5 wydawnictw seryjnych – monograficznych lub podręcznikowych (zob. Załącznik 1).

- (6). Pierwszy okres powojennej psychologii to kompletna nieobecność polskich psychologów w międzynarodowych czasopismach psychologicznych; obecnie do Klubu Miłośników Listy Filadelfijskiej zapisało się 65 psychologów, którzy mają w swoim dorobku publikacje w czasopismach z wykazu JCR (dawną Listę Filadelfijską zastąpiła publikacja *Journal Citation Reports*) – 16 z nich opublikowało co najmniej 10 artykułów we wspomnianych czasopismach, 25 – co najmniej 3, a 24 – jeden artykuł (dane z dnia 10.02.2010). Z wszelką pewnością, poza członkami wspomnianego klubu, w gronie polskich psychologów jest więcej osób, które mają publikacje w czasopismach z LF.
- (7). Liczba 12 profesorów (i docentów) psychologii po IIWS doszła w 2008 roku do niemal

Ryc. 2. 24 oddziały PTP (stan na marzec 2009)

300. Liczba ta z miesiąca na miesiąc się powiększa stąd trudno podać dokładny stan liczbowy na dzień dzisiejszy.

- (8). W roku powstania Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (1948) istniało 8 oddziałów terenowych, zaś obecnie PTP ma 24 oddziały rozmieszczone na terytorium całego kraju (zob. Rycina 2).
- (9). W roku 1950 Polskie Towarzystwo Psychologiczne liczyło 224 członków, obecnie ich liczbę ocenia się na około 5000 zaś liczbę wykształconych psychologów, z których tylko część uprawia zawód psychologa, szacuje się w granicach od 20 do 25 tysięcy.

Kończąc tę siłą rzeczy wybiórczą charakterystykę polskiej psychologii w pierwszych dekadach po IIWS, należy stwierdzić, że był to okres, który nie sprzyjał rozwojowi tej nauki, jako dyscyplinie naukowej i stosowanej. Ten stan rzeczy był nie tylko uwarunkowany zniszczeniami materialnymi i znaczącym uszczerbkiem zasobów ludzkich w wyniku tej najstraszliwszej w dziejach ludzkości wojny,

ale również, a być może przede wszystkim, narzucenym przez Związek Radziecki komunistycznym reżimem, szczególnie dotkliwym w okresie stalinizmu. Z biegiem lat, mimo restrykcji politycznych, polegających między innymi na odizolowaniu polskiej nauki od nauki światowej, narzuceniu w planach i programach studiów ideologii komunistycznej, usuwaniu ze stanowisk osób o odmiennych poglądach politycznych, psychologia systematycznie się rozwijała. Proces liberalizacji wspomnianych restrykcji – wstrzymywany jednak kilkoma znaczącymi dla kraju okolicznościami, takimi jak np. wydarzenia marcowe czy stan wojenny – sprzyjał dalszemu rozwojowi psychologii, tak w wymiarze naukowym, jak i praktycznym. Pełne możliwości rozwoju psychologii nastąpiły jednak dopiero po uzyskaniu niepodległości. Począwszy od roku 1990 odnotowujemy nieprawdopodobne w skali europejskiej osiągnięcia psychologii akademickiej i praktycznej. Ten fakt, który potwierdza także przedstawione wyżej liczby, każe z dozą optymizmu patrzeć na przyszłość polskiej psychologii i jej miejsce w kraju i na świecie.

LITERATURA

- Brzeziński, J. (red.). (2005). *Trafność i rzetelność testów psychologicznych. Wybór tekstów*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Brzeziński, J., Strelau, J. (2004). Psychologia w Polsce po 1989 roku. *Nauka*, 2, 125–148.
- Hornowska, E. (2001). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Koziński, J. (1982). *Psychological decision theory*. Dordrecht: D. Reidel.
- Kreutz, M. (1927). Zmienność rezultatów testów. Część I. *Znaczenie zmienności rezultatów dla wartości testów*. Lwów: Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Kreutz, M. (1933). Zmienność rezultatów testów: Część II. *Przyczyny zmienności rezultatów testów i konieczna modyfikacja metody testów*. Lwów: Polskie Towarzystwo Filozoficzne.
- Kreutz, M. (1958). Wnioski ogólne z Krajowej Narady Psychologów. *Przegląd Psychologiczny*, 1, 199–203.
- Kreutz, M. (1962). *Metody współczesnej psychologii. Studium krytyczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kurcz, I., Kądziaława, D. (red.). (2002). *Psychologia czynności. Nowe perspektywy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kurcz, I., Reykowski, J. (red.). (1975). *Studia nad teorią czynności ludzkich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Łukaszewski, W. (red.). (1995). W kręgu teorii czynności. *Kolokwia Psychologiczne* (t. 5). Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Rosemann, B. (1958). Kronika: sprawozdanie z dyskusji. *Przegląd Psychologiczny*, 1, 203–238.
- Rubinsztein, S.L. (1962). *Podstawy psychologii ogólnej*. Wydawnictwo: Książka i Wiedza.
- Strelau, J. (1983). *Temperament, Activity, Personality*. London: Academic Press.
- Strelau, J. (red.). (2000). *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 1–3). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strelau, J. (2006). *Temperament jako regulator zachowania: z perspektywy półwiecza badań*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Naukowe.
- Strelau, J., Doliński, D. (red.). (2008). *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 1 i 2). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Strelau, J., Gustak, M. (2008). Miejsce polskich psychologów w psychologii światowej: Od Władysława Heinricha do początków XXI stulecia. W: M. Toeplitz-Winiewska, A. Sękowski (red.), *Historia, terażniejszość, przyszłość* (s. 77–106). Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Szewczuk, W. (1962). *Psychologia. Zarys podręcznikowy* (t. 1 i 2). Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Tieplow, B. (1951). *Psychologia*. Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Toeplitz-Winiewska, M. (2008). Polskie Towarzystwo Psychologiczne po II wojnie światowej. W: M. Toeplitz-Winiewska, A. Sękowski (red.), *Historia, terażniejszość, przyszłość* (s. 29–39). Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne.
- Tomaszewski T. (1952). Kryzys metodologiczny w psychologii. *Przegląd Psychologiczny*, 1, 1–35.
- Tomaszewski, T. (1963). *Wstęp do psychologii*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tomaszewski, T. (1978). *Tätigkeit und Bewusstsein: Beiträge zur Einführung in die polnische Tätigkeitspsychologie*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Tomaszewski, T. (1986). *Główne idee współczesnej psychologii* (wyd. 2). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Twardowski, K. (1911). *O czynnościach i wytworach*. Kraków: Gubrynowicz i Syn.
- Tyzka, T. (red.). (1995). *Czy powrót do introspekcji? Zbieranie i analiza danych słownych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Witwicki, W. (1925-1927/1962). *Psychologia* (t. 1 i 2). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Woloszynowa, (red.). (1974). *Bibliografia prac psychologicznych wydanych w Polsce w latach 1946–1968*. Wrocław: Ossolineum.
- Woloszynowa, (red.). (1977). *Bibliografia prac psychologicznych wydanych w Polsce w latach 1969–1973*. Wrocław: Ossolineum.
- Zawadzki, B. (2006). *Kwestionariusze osobowości: strategie i procedura konstruowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Żebrowska, M. (1952). Problemy organizacyjne i naukowe studiów psychologicznych. *Przegląd Psychologiczny*, 1, 36–57.

ZAŁĄCZNIK 1.

Powojenne czasopisma psychologiczne z punktacją parametryczną:

- *Przegląd Psychologiczny* – od 1952 roku pod redakcją Stefana Błachowskiego; czasopismo powstało w wyniku połączenia *Psychologii Wychowawczej* i wydawanego przez prof. Błachowskiego *Kwartalnika Psychologicznego*. Czasopismo zawieszono i dopiero w 1958 roku ukazał się 2 numer już jako organ PTP pod redakcją jego założyciela.
- *Studia Psychologiczne* – od 1956 roku pod redakcją Tadeusza Tomaszewskiego od roku 1972 jako organ nowo powołanego Komitetu Nauk Psychologicznych PAN.
- *Polish Psychological Bulletin* – od roku 1970 do 1972 redaktorem był Jerzy Ekel, organ KNP PAN; od 2008 roku ukazuje się tylko w formie elektronicznej.
- *Psychologia Rozwojowa* – w latach 1993–1996 pod nazwą *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej* a od 2000 roku pod nazwą *Psychologia Rozwojowa* pod redakcją Marii Kielar-Turskiej i Adama Niemczyńskiego, wydawane przez Wydawnictwo IP UJ.
- *Czasopismo Psychologiczne* – od 1995 roku pod redakcją Augustyna Bańki, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura w Poznaniu.
- *Polskie Forum Psychologiczne* – w latach 1996–2000 pod nazwą *Forum Psychologiczne*, a od 2001 roku pod obecną nazwą; redakcja naukowa: Janusz Trempała; Wyd. Uczelniane WSP Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, a od 2005 roku wydawane przez Instytut Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.
- *Psychology of Language and Communication* – od roku 1997 pod redakcją Barbary Bokus jako organ Wydziału Psychologii UW.
- *Roczniki Psychologiczne* – od roku 1998 pod redakcją Władysława Prężyny stanowiące kontynuację *Roczników Filozoficznych* wydawane przez Towarzystwo Naukowe KUL.
- *Psychologia – Etologia – Genetyka* od roku 1999 pod redakcją Wojciecha Pisuli jako organ Interdyscyplinarnego Centrum Genetyki Zachowania UW.
- *Psychologia Jakości Życia* – od roku 2002 pod redakcją Ewy Trzebińskiej, Wydawnictwo Academica SWPS.
- *Psychologia Społeczna* – od roku 2006 pod redakcją Marii Lewickiej jako organ Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej.

Wybrane publikacje seryjne:

- *Monografie Psychologiczne* – 1968–1993, redaktor naukowy: Tadeusz Tomaszewski
- *Kolokwia Psychologiczne* – rocznik KNP PAN od 1992 roku, zmienna redakcja naukowa
- *Nowe Tendencje w Psychologii* – od roku 1993, redaktor naukowy: Jerzy Brzeziński
- *Wykłady z Psychologii* – od roku 2000 – redaktor naukowy: Jerzy Brzeziński
- *Psychologia w Monografiach Naukowych* – od roku 2002 – redaktorzy naukowci: Jan Strelau i Dariusz Doliński
- *Postępy Psychologii* – od roku 2001 – redaktorzy naukowci: Mirosław Kofta i Bogdan Wojciszke
- *Autorskie Podręczniki Akademickie* – od roku 2009 – redaktorzy naukowci: Dariusz Doliński i Jan Strelau